L. Sluimers

Nieuwe Orde op Java

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 124 (1968), no: 3, Leiden, 336-367

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

"NIEUWE ORDE" OP JAVA

DE JAPANESE BEZETTINGSPOLITIEK EN DE INDONESISCHE ELITES 1942—1943.

INLEIDING.

In 1958 verscheen van de hand van Harry J. Benda, thans verbonden aan de Yale University, "The Crescent and the Rising Sun".¹ Dit boek kan als een eerste voorbeeld van een Indonesië-centrische behandeling der Japanse bezettingstijd worden aangemerkt. Andere belangwekkende Indonesië-centrische publicaties zijn dun gezaaid.² Te noemen vallen hier twee publikaties van de Amerikaan B. R. O'G. Anderson. De eerste daarvan heeft de periode 1944-1945 tot onderwerp,³ de ander is een kort en briljant essay.⁴ Voorts deed het Okuma Social Science Research Institute een lijvig boekwerk het licht zien.⁵ Hiervan bestaat een door het Amerikaanse ministerie van handel verzorgde vertaling, die echter kennelijk van dubieus gehalte is. Ook de Duitse historicus Bernhard Dahm behandelt de Japanse tijd in zijn biografie van Soekarno zeer uitvoerig.⁶ Een andere publicatie van Benda⁷ was kennelijk bedoeld als voorstudie ten behoeve van "The

¹ H. J. Benda "The Crescent and the Rising Sun: Indonesian Islam under the Japanese Occupation of Java 1942-1945" (1958).

² Voor min of meer Japano-centrische werken zie W. Elsbee "Japan's Role in Southeast Asian Nationalist Movements" (1953), F. C. Jones "Japan's New Order for Southeast Asia: Its Rise and Fall 1937-1945" (1954) en M. A. Azis "Japan's Colonialism and Indonesia" (1955).

³ B. R. O'G. Anderson "Some Aspects of Indonesian Politics under the Japanese Occupation 1944-1945" (1961).

⁴ B. R. O'G. Anderson "Japan: 'The Light of Asia'" in J. Silverstein "South-east Asia in World War II: Four Essays" (1966).

⁵ "Japanese Military Administration in Indonesia". De Engelse vertaling is van 1963. De voornaamste auteurs zijn Nishijima Shigetada, in de Japanse tijd werkzaam bij het Kaigun Bukanfu, het verbindingskantoor der Japanse marine bij het legerhoofdkwartier in Djakarta, en Kishi Koichi. In dit essay wordt dit werk kortweg aangeduid als Nishijima.

⁶ B. Dahm "Sukarno's Kampf um Indonesiens Unabhängigkeit: Werdegang und Ideen eines asiatischen Nationalisten" (1966).

⁷ H. J. Benda "The Beginnings of the Japanese Occupation of Java" in "The Far Eastern Quarterly" 15 (1956) pp. 541-560.

Crescent and the Rising Sun". Buiten ons bestek vallen boeken als die van A. J. Piekaar⁸ en S. M. Gandasubrata⁹ aangezien deze hoofdzakelijk de "histoire locale" behandelen.

Benda's "The Crescent and the Rising Sun" is tot een standaardwerk over de Japanse bezettingstijd geworden. Over deze periode is inderdaad weinig anders van dit bijzonder hoge gehalte geschreven. Maar toch krijgt men de indruk, dat Benda er in de eerste plaats op uit is geweest een studie over de Islam als zodanig te schrijven. Hij schenkt voornamelijk aandacht aan de "santri", d.w.z. die islamieten, voor wie het belijden van de Islam primair is. Verder valt op dat de inleiding van zijn boek, met name de analyse van de lotgevallen van de Islam in de koloniale periode, iets meer dan de helft van zijn tekst omvat.

Benda maakt in zijn werk scherp onderscheid tussen de "santri" wier opvattingen niet zijn vermengd met de syncretische "agama djawi" en de "seculaire nationalist" voor wie de Islam een min of meer secundaire aangelegenheid is. Men kan zich een behandeling van de materie der Japanse bezettingsperiode voorstellen, waarin aan de diverse élites een gelijkwaardige plaats wordt toegekend. Men komt dan tot andere conclusies. Zo schrijft Dahm ten aanzien van het tegenover elkaar stellen van "santri" en "seculaire nationalist": "Diese These durchzieht Benda's gesamtes Buch. In ihrer pointierten Form kann ihr hier nicht beigeplichtet werden".¹⁰

Bij Anderson schijnt zich een zekere mate van evolutie te hebben voltrokken. Stelt hij in zijn "Aspects" "santri" en "seculaire nationalist" nog vrij scherp tegenover elkaar,¹¹ in zijn "Japan: The Light of Asia" schrijft hij uitdrukkelijk, dat hij aan de Islam als onafhankelijke politieke factor minder gewicht hecht dan Benda.¹²

Deze laatste maakt overigens, zoals te verwachten was, wel een scherp onderscheid tussen "santri" en "seculaire nationalist" in zijn "The Beginnings of the Japanese Occupation of Java".¹³

Wanneer we aan de hand van het voorgaande tot een vraagstelling willen komen, geloven we te moeten nagaan, in hoeverre er in de door ons te behandelen periode behalve de tweedeling "santri-nationalisten"

⁸ A. J. Piekaar "Atjeh en de Oorlog met Japan" (1949).

⁹ S. M. Gandasubrata "An Account of the Japanese Occupation of Banjumas Residency, Java, March 1942 to August 1945" (1953).

¹⁰ Dahm op. cit. blz. 199 noot 174.

¹¹ Anderson "Aspects" blz. 44.

¹² Anderson "Japan" blz. 33 noot 14.

¹³ Benda "Beginnings" blz. 550.

ook nog een andere scheidslijn tussen de Indonesische élites zou zijn aan te brengen.

Hierbij zouden we het volgende willen opmerken. In de eerste plaats geloven we met Anderson,¹⁴ dat het tijdvak der Japanse bezetting bij een Indonesië-centrische behandeling niet als een fundamentele breuk met het verleden hoeft te worden opgevat. Voorts veronderstellen wij de ontwikkelingen in dit verleden, met name wat betreft de gebeurtenissen binnen de Indonesische nationale beweging, bij de lezer als bekend.¹⁵ Maar dan zouden wij ook direct willen stellen, dat de kwestie "santri-nationalisten" in de koloniale periode nooit tot de centrale tegenstelling binnen de nationale beweging is uitgegroeid.

Zeker in de periode 1914-1927 raakten de élites, die later tot "seculaire nationalist" zouden worden, wat op de achtergrond. Binnen de "prae-nationale" beweging was het voornaamste conflict er een van sociale aard. Met name ging het om de bekende vraag of het kapitalisme al dan niet mocht worden aanvaard. De leider van de Sarekat Islam, Tjokroaminoto, meende door het maken van een onderscheid tussen "zondig" en "niet-zondig" kapitalisme deze vraag bevestigend te kunnen beantwoorden. Deze conclusie werd echter door de uiteindelijk radicaal-agrarische P.K.I. verworpen.

Zodra omstreeks 1927 de "seculaire nationalist" na de opstanden in West-Sumatra en Banten de leiding van de nationale beweging in

¹⁴ Anderson "Japan" blz. 16. Deze auteur gaat zelfs zo ver, dat hij vergelijkingen trekt tussen de stromingen in de Japanse en Nederlandse koloniale politiek. Zo is hij van oordeel, dat lt.-admiraal Helfrich en lt.-generaal Nagano, de laatste Saiko Shikikan op Java, elkaar begrepen en respecteerden. Maeda stelt Anderson gelijk aan de Nederlandse ethici. En tenslotte meent hij punten van overeenkomst te kunnen vaststellen tussen Shimizu Hitoshi en Dr. Ch. O. van der Plas. In dit verband wijst hij op de voorliefde voor geheime genootschappen en de culturele belangstelling van beide laatstgenoemde figuren.

Wij hebben het gevoel, dat het belangrijkste verschil tussen de "richting-Benda" en de "richting-Anderson" in de geschiedschrijving over ons onderwerp is te verklaren uit het feit, dat Benda de Japanse periode wel en Anderson deze niet als een breuk met het verleden beschouwt. Dit zou kunnen verklaren waarom de laatste minder waarde hecht aan de Islam als onafhankelijke politieke factor in de Japanse periode dan bij Benda het geval is.

¹⁵ Voor na-oorlogse literatuur zij o.m. verwezen naar W. F. Wertheim "Indonesian Society in Transition" (1963), R. van Niel "The Emergence of the Modern Indonesian Elite" (1960), Benda "Crescent", R. T. McVey "The Rise of Indonesian Communism" (1965), J. M. Pluvier "Overzicht van de Ontwikkeling der Nationalistische Beweging in Indonesië in de Jaren 1930 tot 1942" (1953) en voor de meer ecologische aspecten C. Geertz "The agricultural involution" (1963).

handen namen, ontstond er binnen hun gelederen een heel andere strijd-vraag. Het ging hierbij om de houding, die tegenover de koloniale overheid moest worden aangenomen. Sommigen meenden, dat medewerking moest worden verleend aan door deze overheid in het leven geroepen instellingen, met name de Volksraad. Anderen verwierpen dit beginsel der "Coöperatie" en stonden "Non-Coöperatie" voor. De repressieve maatregelen der Indische regering maakten dit onderscheid tussen "Co's" en "Non-Co's" in wezen fictief omdat op de meeste "Non-Co's" de exorbitante rechten werden toegepast.

Een van de oogmerken bij dit optreden der Nederlands-Indische regering was om te beletten, dat de nationale beweging tot op het platteland zou doordringen. Op dit platteland hadden de "santri"-élites invloed, maar dan ook veel meer in de precieze "Nahdatul Ulama"-vorm dan in de gedaante van de rekkelijke en in wezen a-politieke Muhamadijah.

Pas één maand voor de komst der Japanners werd de vraag "Co", of "Non-Co" weer acuut. Toen trad de P.S.I.I., de opvolgster van de Sarekat Islam, uit de GAPI, de federatie van Indonesische politieke groeperingen, omdat zij niet accepteerde, dat de GAPI voeling met de Nederlands-Indische regering onderhield.

In deze geste zou men een tweetal facetten kunnen onderkennen. In de eerste plaats wilde de P.S.I.I. de Japanners aan zich verplichten. Iedereen begreep toen, dat hun komst nog slechts een kwestie van tijd was. Op deze manier zou de P.S.I.I. tevens binnen de "santri"-groep weer de eerste viool kunnen gaan spelen en de beide andere "santri"-bewegingen, de Muhamadijah en de Nahdatul Ulama, met wie zij in de islamitische M.I.A.I.-federatie was verenigd, in de schaduw stellen. Dit aspect wordt door Benda duidelijk onderkend.¹⁶

Een tweede facet missen wij echter bij hem. Het idee der "Non-Coöperatie" was immers, hetzij als ideologie, hetzij als tactisch wapen, afkomstig van de "seculaire nationalist". Met andere woorden, het optreden der P.S.I.I. zou ook kunnen worden uitgelegd als een invite aan diegenen onder de "Non-Co's", die zoals Soekarno en Hatta in hun verbanningsoorden betere dagen afwachtten, en aan de meer linkse groeperingen, zoals de Gerindo.

We zullen elders proberen dit thema wat verder uit te werken.

¹⁶ Benda "Beginnings" blz. 550.

I. HAKKO ICHIU. DE OPZET DER JAPANNERS.¹⁷

De plannen, door de Japanners ten aanzien der bezetting van het vroegere Nederlands-Indië gekoesterd, zijn niet los te zien van de Japanse Oost-Azië-politiek als geheel.

In feite danste het kabinet in Tokio na de "affaire" van 26 februari 1936¹⁸ volkomen naar de pijpen van de leger- en marine-bureaucratieën. Formeel was dit al veel langer het geval. Op grond van een uit 1894 daterende wet kon n.l. niemand die niet ten minste de rang van luitenant-generaal c.q. vice-admiraal in actieve dienst bekleedde, voor de functie van minister van oorlog dan wel van marine in aanmerking komen.

In Juli 1940 werd men het in Tokio eens over een wat vaag plan. Men zou een "Nieuwe Orde" in Oost-Azië scheppen. Dit kwam neer op de vorming van een autark blok, met Japan, China en Manchukuo als geïndustrialiseerde kernen. Verder zouden er deel van uitmaken Frans-Indochina, Thailand, Malakka, Nederlands-Indië, Australië, Nieuw-Zeeland, Brits-Borneo en de Philippijnen. Ten aanzien van India maakte men een zeker voorbehoud.¹⁹

Het was de vraag, of men deze doeleinden al dan niet met geweld zou kunnen bereiken. In Indochina gaven de Fransen uiteindelijk aan de Japanse eisen toe. Van Batavia hoopte Tokio eenzelfde gedragslijn los te krijgen. De in september 1940, dus nog tijdens de Slag om Engeland, in de Indische hoofdstad aangekomen missie onder leiding van de minister van handel Kobayashi, was er kennelijk op uit Batavia los te weken van de naar Londen uitgeweken Nederlandse regering om vervolgens Nederlands-Indië in de "Nieuwe Orde" te incorporeren. Veel succes had Kobayashi niet. Na korte tijd werd hij vervangen door de ervaren diplomaat Yoshizawa, maar ook deze bereikte weinig. Wel werd op 18 oktober 1940 een olie-overeenkomst tussen de Japanse regering en een aantal in Nederlands-Indië werkzame olie-maatschappijen getekend, maar in juli 1941 ging de oliekraan dicht toen de

¹⁷ Letterlijk "De acht hoekpunten der aarde onder één dak". Dit komt dus neer op "Universal Brotherhood".

¹⁸ In zijn politieke uitwerking te vergelijken met de Duitse "Nacht der lange messen". Op 26 februari 1936 rebelleerden jongere tot de Kodoha-groep behorende officieren der te Tokio gelegerde 1ste divisie. Zij vermoordden een aantal ministers. De putsch werd onderdrukt door officieren der Toseiha-factie. Gevolg was, dat de regering voortaan aan de luimen der Toseiha was overgeleverd.

¹⁹ Elsbree op. cit. blz. 16.

V.S., Engeland en Nederlands-Indië de handelsbetrekkingen met Japan verbraken.

Voor al op grond van het olie-embargo kwam Tokio tot het inzicht, dat het gebruik van geweld nu niet meer kon worden vermeden. Op 16 oktober 1941 trad de burger, graaf Konoye, als premier af. De dag daarop nam generaal Toyo zijn functie over.

Op 5 november nam vervolgens een "Liaison-Conference" tussen het kabinet en het keizerlijke hoofdkwartier het besluit om tot oorlogshandelingen tegen de V.S., Engeland en Nederland over te gaan, wanneer niet op uiterlijk 25 november de Japans-Amerikaanse onderhandelingen over de afbakening der wederzijdse invloedssferen tot succes zou hebben geleid.

In de periode tussen 10 en 25 november was de teerling in feite reeds geworpen. Op 20 november vond opnieuw een "Liaison-Conference" tussen de regering en het keizerlijke hoofdkwartier plaats. Men nam een aantal besluiten, waarvan we de nu volgende citeren: ²⁰

"For the present military governments shall be established in occupied areas to restore public order, expedite acquisition of resources vital to national defence, and ensure the economic selfsufficiency of military personnel.

The ultimate status of occupied areas and their future disposition shall be separately determined (by the Central authorities).

(As Imperial policies relative to the occupied areas progress, the administrative organs of military governments shall be gradually integrated into, coordinated with, or transferred to the new administrative machinery to be established by Government)."

Al naar gelang men deze clausule leest met of zonder de tussen haakjes geplaatste passages is de strekking ervan totaal verschillend. Een tekst in de laatste versie werd gevonden bij vice-admiraal Hamada, hoofd van het militaire bestuur op Nieuw-Guinea. Het Gaimusho, d.w.z. het Japanse ministerie van buitenlandse zaken, had een tekst met de tussen haakjes geplaatste zinsdelen onder zijn berusting.

Uit het hier aangeduide onderscheid zou men kunnen opmaken:

- 1) De beide militaire bureaucratieën beschouwden het aan hun zorgen toevertrouwde gebied als een eigen reservaat. Zij hielden wel rekening met de noodzaak om eventueel later wijzigingen in de bestuursvorm aan te brengen, maar wilden in dit opzicht naar eigen goeddunken op plaatselijk niveau handelen. Het kwam niet in hun hoofd om de macht aan "burgers" af te geven.

²⁰ Zie H. J. Benda, J. K. Irikura, Koichi Kishi "Japanese Military Administration in Indonesia: Selected Documents" (1965) blz. 1. Dit voortreffelijk uitgegeven werk duiden wij voortaan aan als "Selected Documents".

- 2) Het Gaimusho nam een plooibaarder houding aan en legde de nadruk op een centrale regeling van veranderingen in het bestuur.

Reeds hieruit kunnen we tot de gevolgtrekking komen, dat de Japanse militairen van zins waren om in hun reservaten een zo conservatief mogelijke koers te volgen: "In the implementation of military administration existing governmental organizations shall be utilized as much as possible, with due respect for past organizational structure and native practices".²¹

Dit zou er ook op kunnen wijzen, dat de Japanse militairen van plan waren om vijandelijke onderdanen, zoal niet op het burgerlijke, dan toch in elk geval op het economische vlak zoveel als doenlijk te handhaven. Dit wordt met zoveel woorden ook gesteld: ²² "American, British and Dutch nationals shall be induced to cooperate with the military administration, and appropriate measures such as deportation, shall be taken against recalcitrants".

Ergo moesten de Japanse generaals en admiraals van onafhankelijkheidsbewegingen weinig meer hebben dan de vroegere koloniale overheden: ²³ "Native inhabitants shall be so guided as to induce a sense of trust in the Imperial forces, and premature encouragement of independence movements shall be avoided".

Op een conferentie van 26 november 1941 tussen leger- en marine-autoriteiten werden deze beginselen nader uitgewerkt. Het "Central Agreement between the Army and the Navy on Military Administration", het resultaat dezer bijeenkomst, kwam tot een taakverdeling. Het leger zou het bestuur uitoefenen in Hongkong, de Philippijnen, Malaya, Sumatra, Java, Brits-Borneo en Burma. Nederlands-Borneo, Celebes, de Kleine Sunda-Eilanden, de Molukken, Nieuw-Guinea, de Bismarck-archipel en Guam zouden aan de marine worden toevertrouwd.²⁴

In ieder der te bezetten gebieden zoude commandant van het ene krijgsmachtsonderdeel als "Principal Administrative Authority" worden aangeduid en zijn collega van het andere onderdeel als "Subsidiary Administrative Authority". Dit systeem, o.m. verband houdend met de aanleg van vlootbases in legergebieden, met name in Hongkong, Manila, Singapore, Penang, Surabaja en Davao, droeg natuurlijk de kiemen van talloze competentie-conflicten in zich en had zelfs iets grotesks, zoals we later nog zullen toelichten. Het kwam erop neer dat:

²¹ Selected Documents blz. 1.

²² Selected Documents blz.2.

²³ Ibidem.

²⁴ Selected Documents blz. 5.

"The division of administrative responsibilities has been determined primarily with regard to the distribution of local Army and Navy forces. In general, the Army has been charged with the administration of densely populated areas which demand complex administrative tasks, while sparsely populated primitive areas, which shall be retained in the future for the benefit of the Empire, have been assigned to the Navy."²⁵

Het lezen van deze passage kan tot geen andere conclusie voeren dan de opvatting, dat Tokio van zins was om op zijn minst een deel van Indonesië in te lijven.

Overall kwam de economische ratio van dit beleid om de hoek kijken. Expressis verbis deelde Tokio zijn te veroveren gebieden in een tweetal categorieën in. Area A. omvatte Nederlands-Indië, Malaya, Brits-Borneo en de Philipijnen; Area B. Frans-Indochina en Thailand.²⁶

Ten aanzien van Area A heette het dat: "Emphasis shall be placed on the acquisition of resources, particularly those essential to the prosecution of the war".²⁷ En verder: "The emphasis of resource development shall be on petroleum, and all matters necessary for this purpose shall be provided, including the priority allocation of funds, equipment and the like".²⁸ Voorshands zouden de petroleum-bedrijven onder militair bestuur worden geplaatst. Zodra de omstandigheden zulks echter zouden toelaten zouden zij aan burger-ondernemingen worden overgedragen.

Tot slot nog een aspect, dat op Java een zekere mate van actualiteit zou krijgen: "Economic hardships imposed upon native livelihood as a result of the acquisition of resources vital to the national defence and for the self-sufficiency of occupation troops must be endured; and pacification measures against the natives shall stop at a point consistent with these objectives".²⁹

De Japanners hechtten dus meer betekenis aan het herstel van rust en orde dan aan onafhankelijkheidsbewegingen. Dit blijkt ook al uit de bestuursindeling van Indonesië. Op grond van de "Liaison-Conference" van 20 november en het "Army-Navy Agreement" van 26 november 1941 kwam Java onder supervisie van de Osamu-groep (16de leger), Sumatra samen met Malaya onder die van de Tomi-groep (25ste leger) en de rest van Indonesië onder die van de marine. Vanaf april 1943 werd het bestuur van Malaya gescheiden van dat van

²⁵ Selected Documents blz. 7.

²⁶ Selected Documents blz. 17.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Selected Documents blz. 19.

²⁹ Selected Documents blz. 2.

Sumatra. Sumatra bleef onder de Tomi-groep, Malaya kwam onder de Oka-groep (29ste leger).

Op Java was de Saiko Shikikan, de legercommandant, de hoogste autoriteit. Naast hem was, met de status van minister, een politieke adviseur gesteld, in feite een waakhond van het Gaimushō bij de militairen. In naam van de Saiko Shikikan oefende de Gunseikan, het hoofd van het militaire bestuur, het gezag uit. Onder hem ressorteerden de diverse bestuursdepartementen, waarvan de Somubu, het departement van algemene zaken, de spil was.³⁰ Een ander departement, dat moet worden vermeld is de Shumubu, waaronder de godsdienst-aangelegenheden ressorteerden.

We zeiden in het voorgaande reeds, dat de wijze van opdeling der bestuursgebieden tussen leger en marine iets grotesks had. Van een samenhangende Indonesië-politiek der Japanse gezagsdragers was er nauwelijks sprake.³¹ Dit vindt o.m. zijn oorzaak in de verschillende gezichtspunten van leger en marine. Voor het Japanse leger als geheel gold, dat zijn strategische belangstelling aanvankelijk meer op China, Manchukuo en Siberië was gericht dan op de Nanyo, de zuidelijke gebieden, die meer tot de invloedssfeer der marine werden gerekend.

Hierbij kwam, dat er verschillen waren op te merken in afkomst en opvattingen van leger- en marine-officieren. De top van de Japanse vloot was min of meer internationaal georiënteerd, had vaak enige tijd in het buitenland doorgebracht en was soms zelfs in Engeland of Amerika opgeleid. Deze élite was vaak uit de wat hogere standen afkomstig. De landmacht-officieren hadden veelal een minder ruime horizon. Binnen het leger ageerden talloze klieken, waarin een tweetal hoofdlijnen waren te onderkennen.

De officieren van Toseiha (Control-Group) kwamen uit de hogere maatschappelijke lagen. Ze waren conservatief ingesteld, gewend orders zonder mokken op te volgen en over het algemeen niet met veel fantasie behept. Mensen als Tojo en Imamura behoorden tot deze factie. Zij deelde na 26 februari 1936 in Japan de lakens uit.

De militairen van de Kodoha (Groep van de Keizerlijke Weg) waren meestal van mindere afkomst. Zij waren vaak wat jonger en kwamen vooral uit de agrarische lagen. Men zou hen kunnen vergelijken met Hitlers mannen van het eerste uur, de SA-ers. Bij de Kodoha koesterde men allerlei vormen van ressentiment tegen de grote heren der Zaibatsu (financiële klieken), die o.m. van een te "gematigde" houding in de

³⁰ Nishijima blz. 109.

³¹ Anderson "Aspects" blz. 7 sqq.

buitenlandse politiek werden beticht. Men was dan ook bereid deze heren te liquideren. De "affaires" van 15 mei 1932 en van 26 februari 1936 werden door de Kodoha ondersteund. In de ogen van deze factie kon een "pericolosamente vivere", d.w.z. een imperialistische expansie, een uitweg bieden voor Japans binnenlandse problemen.

Het merkwaardige was nu, dat hoewel de vloot veel meer dan het leger op de Nanyo was georiënteerd, het zwaartepunt van het bestuur in de Nanyo in handen van de landmacht werd gelegd. En omdat de zeemacht het bestuur kreeg over later te annexeren gebieden werd de "liberale" marine gedwongen tot het voeren van een conservatieve politiek, althans in haar eigen reservaten. Dat op de duur het bloed kroop waar het niet gaan kon — vide de "liberale" houding van schout bij nacht Maeda en zijn wrijvingen met het Japanse legerbestuur op Java — is een andere zaak.

II. IMAMURA'S POLITIEK EN HAAR AFBRAAK.

Uitgangspunten van onze nu volgende beschouwingen zijn de opvatting, dat van Indonesische kant bekeken het begin der Japanse bezettingsperiode niet als een fundamentele breuk met het verleden hoeft te worden beschouwd en de mening, dat wellicht de belangrijkste scheidslijn binnen de Indonesische nationale beweging bij de komst der Japanners werd gevormd door de vraag "Coöperatie" of "Non-Coöperatie". Tot de "Co's" zouden dan moeten worden gerekend de Parindra en in mindere mate de linkse Gerindo, tot de "Non-Co's" de P.S.I.I. en de door deze partij op sleeptouw genomen M.I.A.I.

Bekijken we de situatie van de kant der Japanners, dan lag het voor de hand, dat zij in de periode tussen "Pearl Harbour" en 8 maart 1942, de dag dat het K.N.I.L. zich overgaf, erop uit waren de anti-Nederlandse sentiment en voor hun doeleinden te gebruiken. Men speelde in Tokio dus op de nationalistische kaart. Uiteraard raakte deze propaganda op de duur in strijd met de richtlijnen der bezettingspolitiek, uitgestippeld op de conferenties van 20 en 26 november 1941. We komen zo dadelijk hierop terug.

Op Java verscheen het 16de Japanse leger onder bevel van luitenant-generaal Imamura Hitoshi. Over een grote troepenmacht beschikte deze Saiko Shikikan niet. De mankracht zijner eenheden zal nauwelijks groter zijn geweest dan die van het verslagen K.N.I.L.

In zijn door de Amerikaanse journaliste Cindy Adams geredigeerde autobiografie verhaalt Soekarno van zijn eerste contact met Imamura

Deze zou hem met voldoening hebben verteld, dat hij de Nederlanders simpelweg had overbluft.³² Hij zou hen hebben wijsgemaakt, dat hij over een enorme legermacht beschikte.³³ Zeker weten doen we het niet, maar het kan zijn, dat Imamura dit spel van bluf, gemengd met een zekere dosis terreur, ook met de Indonesische nationale beweging heeft gespeeld. In ieder geval was zijn troepenmacht niet groot en het daaraan toegevoegde Japanse administratieve personeel evenmin.

Of Imamura, een typische Toseiha-figuur,³⁴ veel sympathie voor de Indonesische nationale aspiraties koesterde, is aan twijfel onderhevig. Dit blijkt uit het derde deel van zijn in gevangenschap geschreven mémoires "A Tapir in Prison".

Hij schrijft daarin, dat hij op 10 maart 1942 in "Hotel Cecil" in Bandung³⁵ een vergadering met zijn stafofficieren belegde. Zijn verhaal wekt de indruk, dat het deze conferentie is geweest, waarin min of meer principiële besluiten zijn gevallen. Tussen oudere en jongere officieren zou zich een verschil van inzicht hebben ontwikkeld. De ouderen, waaronder Imamura zelf, zijn stafchef en Gunseikan Okazaki Seizaburo, de vice-stafchef Harada Yoshizaku, de latere Somubutyo kolonel Nakayama Yoshito en kolonel Takashima, stonden een "gematigde" politiek voor. Jongere officieren, allen onder de rang van luitenant-kolonel bepleitten een "high-handed" optreden.³⁶

Wat precies het referentiekader van "gematigd" en "high-handed" was, zegt Imamura er niet bij. Blijkbaar ging het om maatregelen tegen de Nederlanders. Imamura zette zijn wil door. Hij deed hierbij een beroep op de zin der Hakko Ichiu en op de openbare rust en orde

³² "Sukarno: An Autobiography as Told to Cindy Adams" (1965) pp. 175-176.

³³ Wellicht verklaart dit Imamura's gedragslijn op 7 en 8 maart 1942. Toen een Nederlands parlementair zich bij de Japanse troepen ten noorden van Bandung meldde, gaf Imamura aan de commandant dezer eenheden, kolonel Shoji, te verstaan, dat hijzelf de capitulatie-onderhandelingen wenste te voeren. Aan Shoji werd met zoveel woorden verboden zich met deze onderhandelingen in te laten. Zie "Departement van Defensie: Sectie Krijgsgeschiedenis der Generale Staf: Nederlands-Indië contra Japan" dl. VII blz. 91-92.

³⁴ Dat de 26-februari-affaire bij sommige Japanse officieren een welhaast traumatische indruk achterliet, zou kunnen blijken uit Imamura's relaas van deze "2.26 Affair". Vide Imamura's mémoires, die zijn te vinden in het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie Indische Collectie no. 002460. Imamura's relaas komt voor in dl. 3 blz. 9.

³⁵ Vermoedelijk Hotel Homann of Hotel Preanger. Imamura, wiens gedenkschriften niet bepaald uitmunten door exacte dateringen, schijnt een zwak voor "Hotel Cecil" te koesteren. In dl. 2 blz. 4 van zijn "Gedanken und Erinnerungen" spreekt hij ook van een hotel van deze naam, dat was gevestigd in Simla, waar hij korte tijd militair attaché was geweest.

³⁶ RVO IC 002460 dl. 3 blz. 119.

(waar het op 20 november 1941 ook om ging L.S.). Voorshands namen de Japanners alleen maatregelen tegen het Nederlandse bestuurscorps, dat achter prikkeldraad verdween. Op 9 maart 1942 benoemden zij Dachlan Abdullah tot burgemeester en Tan Eng. Hok tot loco-burgemeester van Batavia.

Ook in ander opzicht was deze datum nogal belangrijk. De Japanners inviteerden een aantal prominenten uit de Indonesische beweging. De enigen, die kwamen opdagen waren blijkbaar Abikusno Tjokrosujoso (P.S.I.I.), Ir. Surachman (Parindra) en Dr. Ratulangie (Persatuan Minahassa). Kolonel Nakayama legde hun een lijst voor van "personen die moesten worden uitgenodigd". Waarvoor is niet bekend. Men krijgt de indruk, dat de Japanners, die over weinig administratief personeel beschikten, nu eens wilden weten wat voor vlees zij in de kuip hadden. Over veel speelruimte beschikte Nakayama natuurlijk niet, want de besluiten van 20 november golden nog steeds. Op mogelijke Indonesische verwachtingen zette hij een stevige domper door zich te beklagen over "de slechte eigenschappen die bij Indonesiërs bestaan en die tot uitdrukking kwamen bij diefstallen en plunderingen".³⁷

Aan Nakayama's uitnodiging schijnt de P.S.I.I. echter een andere uitleg te hebben willen geven. Zij wilde het ijzer smeden zolang het heet was, d.w.z. wilde gebruik maken van het tekort aan Japans administratief personeel. Want van de 9de maart dateert ook een "List of Ministerial Candidates of the Indonesian Government and their Assistants".³⁸ Deze was opgesteld op een onder voorzitterschap van Abikusno staande vergadering en ondertekend door vertegenwoordigers van de P.S.I.I., de Gerindo, de Parpindo, de Persatuan Minahassa, de Partai Arab Indonesia, de Perhimpunan Peladjar² Indonesia en representanten van de M.I.A.I.

Wat opvalt is, dat Parindra-mensen de lijst niet hadden ondertekend. Op 12 maart stelde het Parindra-blad "Berita Oemoen" een ander kabinet samen, waarin aan Parindra-figuren belangrijke posten waren toegedacht.³⁹ Evenmin als in de lijst van 9 maart was hierin de functie van premier voorzien. De desbetreffende figuren zouden als minister dan wel departementshoofd kunnen optreden.

Op de 13de maart schreef de "Berita Oemoen", dat een lijst, die de

³⁷ RVO IC 029422 (een secundaire bron, die stukken uit het dagblad "Tjahaja Timur" in het Nederlands heeft vertaald).

³⁸ Vide onze bijlage. Nishijima, waaraan wij deze lijst ontleen, zegt, dat hij haar op Java heeft "obtained".

³⁹ Vide onze bijlage.

besturen van de P.S.I.I., Gerindo, Parpindo en Pasundan hadden opgesteld — kennelijk die van 9 maart — een “lollig” karakter droeg. Het blad stelde het representatieve karakter van de bijeenkomst van 9 maart discutabel omdat een aantal personen wegens communicatiemoeilijkheden niet aanwezig had kunnen zijn. En waarom was de Parindra niet geraadpleegd?

Op 13 maart borduurde de “Tjahaja Timur” op het oude thema voort. Het blad kwam met een verhaal, dat Abikusno “één onzer collega’s” had meegedeeld, dat de Japanse autoriteiten het noodzakelijk achtten om ten spoedigste over te gaan tot de vorming ener regering. Hem, Abikusno, was verzocht zich met de formatie te belasten. De “Tjahaja Timur” stelde een lijst op van personen die als “heel aanvaardbaar” werden aangediend. Hieronder bevond zich de hoofdredacteur van het blad, Parada Harahap.⁴⁰

Het opstellen van kabinetslijsten was zo langzamerhand in een tijdsverdrijf ontaard. Er was een klimaat van gekonkel, intriges en canards ontstaan. Maar hoewel deze episode stellig iets burlesks had lijkt zij ons toch een te ernstige zaak om zich er niet serieus mee bezig te houden.⁴¹ Er blijkt namelijk uit dit alles dat een zekere mate van kristallisatie van het Indonesische partijwezen tot stand was gekomen, kort voordat maatregelen der Japanners dit tot afsterven doemden. Men krijgt de indruk, dat tegenover elkaar stonden enerzijds de Parindra, en aan de andere kant de P.S.I.I., Gerindo, Pasundan, Parpindo en andere meer of minder radicale groeperingen. Het valt hierbij op, dat de P.S.I.I. erin was geslaagd om de a-politieke M.I.A.I.-mensen naar haar pijpen te laten dansen.

Is deze veronderstelling juist, dan zou dit kunnen betekenen, dat de begrippen “Co” en “Non-Co” een accentverschuiving hadden ondergaan. In plaats van de tegenstelling tussen “Coöperatoren” en “Non-Coöperatoren” kwam nu die tussen “Conservatieven” en “Non-Conservatieven” naar voren. Het is in dit verband typerend, dat een partij als de Gerindo zich meer verwant voelde aan de “santri” der P.S.I.I. dan aan de priaji-getinte “seculaire nationalisten” van de Parindra. Dit zal wel zijn terug te voeren op de motieven, die de Gerindo er indertijd toe hadden gebracht met de Nederlanders te “coöpereren”. Deze lagen meer op het internationale dan op het nationale vlak en hadden betrekking op de angst voor het Duitse en Japanse militarisme. Maar deze

⁴⁰ Vide onze bijlage.

⁴¹ O.i. geldt dit bezwaar Benda’s “Beginnings” blz. 550-551.

beweegredenen hadden met de komst der Japanners aan realiteitswaarde ingeboet.

De Japanse reactie op het optreden der kopstukken uit de nationale beweging is niet geheel verwonderlijk. De "Kan Po", een soort staatscourant van het Japanse leger op Java, publiceerde al op 14 maart een mededeling als volgt:⁴²

"In verband met berichten in de kranten omtrent een bijeenkomst tussen de autoriteiten van het Japanse leger en enkele prominenten uit de Indonesische volksbeweging en de berichten omtrent de aanwijzing van enige Indonesische vooraanstaanden tot adviseur van de Japanse autoriteiten en als tussenpersoon, zij hierover meegedeeld:

- 1) dat het bericht over de aanwijzing van enige vooraanstaanden uit de Indonesische beweging in Djakarta als adviseur van de Japanse autoriteiten of als tussenpersoon niet waar is."

Op 18 maart maande de Parindra-voorman Soekardjo Wirjopranoto in de "Tjahaja Timur" tot kalmte.⁴³

Het eind van de illusies kwam op 20 maart met de Undang² No. 3 der Japanse legerautoriteiten op Java:⁴⁴ "Voorshands kunnen alle soorten discussies, acties en suggesties dan wel propaganda met betrekking tot de staatsregeling en staatsvorm niet worden toegestaan". Kolonel Nakayama had Soekardjo Wirjopranoto op dezelfde dag mondeling van de stappen der Japanse militaire autoriteiten in kennis gesteld. Op grond van de Undang² No. 4 werd — alweer impliciet — het uithangen van de Indonesische vlag verboden. Undang² No. 3 betekende het einde van het vooroorlogse partijwezen. De één na de ander sloten de partijbureaux hun deuren.

Uit het voorgaande kunnen we een aantal conclusies trekken.

In de eerste plaats schijnen alle Indonesische partijen, dus ook de Parindra, de valse hoop te hebben gekoesterd, dat het Japanse bewind in politiek opzicht niet in het door de Nederlanders achtergelaten vacuum zouden treden. Voorts was er in het Indonesische partijstelsel een scheidslijn ontstaan tussen "Co's" en "Non-Co's" in de zin zoals boven uiteengezet. En — dit lijkt ons het belangrijkste — de Japanners voelden zich jegens de "Non-Co's" helemaal niet verplicht. Zij steunden op de "Co's" par excellence, de Parindra.

⁴² RVO IC 029422.

⁴³ Merkwaardigerwijs heeft Soekardjo zich niet van het Parindra-orgaan "Berita Oemoem" bediend. Dit zou tot de veronderstelling kunnen leiden, dat er aan zijn artikel een Japanse "perintah halus" (zachte wenk) was voorafgegaan, bedoeld om de mensen van de "Tjahaja Timur" wat te matigen.

⁴⁴ Zie "Oendang-Oendang dan Ma'loemat-Ma'loemat Pemerintah Belatentara Nippon" RVO IC 032403 blz. 9.

De reden hiervan was niet moeilijk te raden. In wezen wilden de Japanse militairen alles bij het oude laten. Dit betekende, dat zij er niets voor voelden om de Javaanse ambtsadel, de priaji, voor het hoofd te stoten omdat deze priaji van de drie Javaanse élites, priaji, santri en "seculaire nationalist" de enigen waren die over voor de Japanners onontbeerlijke bestuurservaring beschikten.⁴⁵ En de Parindra was de groepering van die "seculaire nationalist", die enge banden met de priaji onderhielden.

Het zelfde tekort aan administratief personeel, dat de Japanners dwong om de priaji te ontzien was er ook de oorzaak van, dat zij de andere élites met fluwelen handschoenen aanpakten. Zij wedden dus op meerdere paarden tegelijk. Zo veel als doenlijk lieten zij alles bij het oude. Een zekere mate van persvrijheid stonden zij toe met het gevolg, dat priaji, "seculaire nationalist" en santri elkaar in hun organen van alles wat lelijk was betichtten.

Japanners en Parindra waren dus op elkaar aangewezen. In dit verband is van belang, dat nog voor de Japanse inval op Java contacten bestonden tussen Parindra-mensen en extreemgezinde Japanse politici, zoals Toyama Mitsuru, leider van de Kokoryukai — in de wandeling bekend staand als "Black Dragon Society" —, Shimizu Hitoshi en een zekere Taniguchi.⁴⁶ Nog in Japan werd op grond dezer contacten de "Gerakan 3 A" geconcipeerd. Dit was de "3 A Beweging" met als leuzen "Nippon Tjahaja Asia, Nippon Pelindoeng Asia, Nippon Pemimpin Asia".⁴⁷ We zien dus een parallelliteit van inzichten der Parindramensen — van wie in Japan R. Soedjono en Madjid Oesman de belangrijkste waren — en Kodoha-getinte elementen zoals Shimizu en Toyama.

Shimizu werd op Java Sendenbutyo (hoofd van het propagandabureau). Hij schoof de redacteur van de "Berita Oemoem", Samsudin, als leider der "Gerakan 3 A" naar voren. Volgens een eigen verklaring van Shimizu stond hem en zijn achterban het doel voor ogen om te komen tot een "spiritual movement of popular enlightenment".⁴⁸ Natuurlijk

⁴⁵ Vide inter alia Dahm op. cit. blz. 200. Wat deze auteur hier voor de periode 1943-1944 aanvoert geldt o.i. in nog versterkte mate voor 1942.

⁴⁶ Deze gegevens ontleent schrijver aan een hem door R. de Bruin ter beschikking gesteld in het Nederlands geschreven excerpt van een artikel "Zin en Onzin der 3 A-beweging". Dit artikel is bedoeld voor het 27ste Oriëntalisten-Congres te Ann Arbor.

⁴⁷ "Japan, het Licht van Azië, Japan de Behoeder van Azië, Jopan de Leider van Azië".

⁴⁸ Nishijima blz. 334.

was de "Gerakan 3 A" weinig meer dan een "Gerakan 3 N" waarbij de letter N voor Nippon stond.⁴⁹

Belangrijker was het feit, dat de "Gerakan 3 A" vanwege de Parindra-leiding ervan een der steunpilaren werd, waarop de samenwerking tussen het Japanse militaire bestuur en de priaji werd opgetrokken. En deze samenwerking was wellicht "the most important political alliance of the period".⁵⁰

Rond de 29ste april, de verjaardag van de Japanse keizer, werd de beweging geïnaugureerd. De bedoeling was kennelijk om de Indonesische massa's voor de Japanse oorlogsinspanning te winnen en tegelijkertijd een substituut te vinden voor de vroegere partijen, die na het decreet van 20 maart 1942 gedoemd waren te verdwijnen.⁵¹ De beweging nam de in "Asia Raya" omgedoopte "Berita Oemoem" onder haar hoede. Deze krant was inmiddels van Japanse mede-redacteuren voorzien. Verder waren aan de beweging geaffilieerd de "Persiapan Persatuan Ummat Islam", de "Voorbereiding van de Eenheid der Islam Gemeenschap", en de "Barisan Pemoeda Asia Raya", een jeugdorganisatie, die vroeger onder de naam "Surya Wirawan" onderdeel van de Parindra was.

Al vrij gauw verzandde de "Gerakan 3 A". Hiervoor waren meerdere redenen aan te geven. Eén daarvan is geformuleerd door Miyoshi Shunkichiro, voormalig vice-consul te Batavia en later burger-ambtenaar bij de Somubu. Deze sleutelfiguur, die de gehele bezetting op Java meemaakte, vat zijn mening als volgt samen:⁵² "As a first stage propaganda device it was very popular, and it was considerably effective as propaganda; yet due to its constantly stale proselytization method the curiosity of the general public gradually cooled".

Een andere oorzaak waarom de "Gerakan 3 A" nauwelijks aansloeg was de rol van Samsudin en trouwens van het gehele met priaji-noties doordrenkte Indonesische ambtenarencorps, dat de neiging had de beweging ter verhoging van eigen status te gebruiken. Corruptie van de kant van locale functionarissen schijnt aan de orde van de dag te zijn geweest.

Nog belangrijker was, dat de Kenpeitai, de Japanse gendarmerie, niet veel met Shimizu's creatie op had en wilde beletten, dat zij op

⁴⁹ Dahm blz. 167.

⁵⁰ Anderson "Japan" blz. 18.

⁵¹ Benda "Crescent" blz. 112.

⁵² Nishijima blz. 336.

het platteland doordrong.⁵³ In de sterk door santri-tradities beheerste streek van Tjirebon heeft de Kenpeitai zich op repressieve wijze met de "Gerakan 3 A" ingelaten. Hier valt trouwens een treffende gelijkenis met de politiek der Nederlands-Indische regering waar te nemen.

Nu moet men zich er goed rekenschap van geven, dat er in de houding der Japanse gezagsdragers verschillende nuances waren te onderkennen. In het voorgaande hadden wij het reeds over de tegenstellingen tussen de Japanse militairen en het Gaimusho. Deze zaak wordt o.m. door Imamura in zijn *mémoires* aangeroerd. Hij schrijft begin april 1942 "bezoek" te hebben gekregen van een aantal burgers, waaronder de oud-gezanten baron Kodama Hideo — n.b. tot Imamura's adviseur benoemd — en Hayashi Kiujiro. Onder verontschuldiging voor hun "onbeleefdheid" vertelden dezen hem, dat zijn politiek in Tokio niet in goede aarde viel.⁵⁴ Politiek georiënteerde soldaten zoals luitenant-generaal Muto Akira, hoofd der afdeling militaire zaken van het ministerie van oorlog en zijn collega Tominaga Kioji, leider van de sectie personele aangelegenheden van hetzelfde ministerie, waren wat openhartiger, getuige Muto's uitlatingen: ⁵⁵ "I suppose that the present policy will cause a contempt of the natives against us in the future".

Volgens Imamura zou Kodama na een rondreis door Java van de dwalingen zijns weegs zijn teruggekomen en hem hebben meegedeeld, dat de gevolgde politiek onder de gegeven omstandigheden de enig juiste was.⁵⁶

Men krijgt het gevoel, dat de hier aangestipte accentverschuiving in de inzichten der Japanse autoriteiten haar oorsprong vooral vond in het Gaimusho. Als zodanig lijkt zij een uitvloeisel van de oude controverse van november 1941. Het kan voorts zijn, dat door deze tegenstellingen heen nog een ander verschil van opvatting speelde en wel dat tussen de militairen in het centrum en die in de buitenposten. In deze gedachtengang zouden Muto en Tominaga moeten waken tegen satrapen-neigingen van Imamura.

Ook in andere opzichten kreeg de laatste het moeilijk. Bij hem verschenen generaal Sugiyama, stafchef van de Japanse landmacht, en generaal Terauchi, legercommandant in de Nanyo. Beiden kondigden

⁵³ Nishijima blz. 344.

⁵⁴ RVO IC 002460 dl. 3 blz. 129.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ RVO IC 011583-723 deelt mede, dat Kodama "de voornaamste adviseur voor economische aangelegenheden" op 25 april te Surabaja aankwam. Dit geeft dus een zekere steun aan het verhaal van Imamura, die zoals gezegd niet was begiftigd met een bijzonder goed geheugen voor data.

aan, dat Imamura het equivalent van twee divisies zou moeten afgeven. Hiervoor in de plaats kreeg hij twee brigades slecht getrainde troepen. Terauchi zou in dit verband de internering van Nederlandse onderdanen hebben aangeroerd.⁵⁷

Natuurlijk wilde Imamura nu wel weten waar hij aan toe was. In juli zond hij zijn stafchef en Gunseikan Okazaki naar Tokio.

Het was in dit klimaat van zich langzaam wijzigende opvattingen onder de Japanse gezagsdragers, dat Soekarno — na de nodige ruzies tussen diverse Japanners — toestemming kreeg om van Sumatra naar Java terug te keren. Toen Imamura, vermoedelijk onder pressie van het Gaimusho, met dit voorstel aankwam, kreeg hij van Singapore, waarmee hij om andere redenen toch al overhoop lag, te horen, dat Soekarno een “secessionist” was en dat hij later nog wel spijt van zijn initiatief zou krijgen.⁵⁸

Van wie dit initiatief precies is uitgegaan is intussen niet geheel duidelijk. Hatta, door de Japanners aan het hoofd van een adviescommissie gesteld, schijnt in deze richting te hebben gewerkt, vermoedelijk via de verbindingsman Miyoshi.⁵⁹ Ook op Sumatra opgedoken mensen van de “Gerakan 3 A” zouden hier een rol hebben gespeeld.⁶⁰ Hoe dan ook, het Gaimusho zal zich tegen deze gang van zaken zeker niet hebben verzet. Op 9 juli 1942 kwam Soekarno per barkas te Batavia aan. Na enige tijd werd hij begroet door Hatta, Sartono en Soekardjo Wirjopranoto.⁶¹

Men krijgt uit de beschikbare gegevens wel de indruk, dat Soekarno de enige leider was, die over zoveel gezag beschikte, dat hij geacht kon worden boven de partijen te staan. De Japanners wilden omdat de toestand voor hen wat delicaat was zich van zijn medewerking verzekeren.

Gezien het feit, dat het Gaimusho en zijn representanten hem een toenadering tot de meer radicale elementen der Indonesische élites als het ware hadden opgedrongen, wekt het weinig verwondering, dat

⁵⁷ RVO IC 002460 dl. 3 blz. 129-132. De internering van het gros der mannelijke Nederlandse onderdanen vond te Bandung eind augustus 1942 plaats.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Benda “Beginnings” blz. 558.

⁶⁰ Dahm blz. 171.

⁶¹ Cindy Adams blz. 170-171 geeft een verhaal over de hartelijke begroeting van Soekarno bij zijn aankomst door zijn voormalige zwager Anwar Tjokroaminoto. Blijkens een mededeling van R. de Bruin aan schrijver dezes zijn de gegevens van Cindy Adams onjuist en bestaat er een foto, waarop Hatta, Sartono en Soekardjo Wirjopranoto bij de begroeting van Soekarno te zien zijn.

Imamura in zijn eerste contacten met Soekarno een zekere lusteloosheid aan de dag legde. Op Soekarno's vraag, wat de Japanse regering met Indonesië voorhad en of het land een grote mate van autonomie zou krijgen dan wel onafhankelijkheid binnen het kader van een "federal system" met Japan, antwoordde Imamura, dat naar zijn mening op deze vraag pas na het eind van de oorlog een antwoord kon worden gegeven.

Imamura gaf aan Nakayama verdere instructies, die commentaar overbodig maken. ⁶² "He (Nakayama LS) has nothing to request the doctor (Soekarno LS) compulsorily. It all depends on the doctor himself; either the doctor would cooperate with the Japanese or assume the attitude of an onlooker. However it is forbidden to attempt something against Japan". Persoonlijk koesterde Imamura ondertussen wel een zekere waardering voor Soekarno.⁶³

Soekarno speelde ten aanzien van de Japanners in meerdere opzichten een dubbel spel. Om te beginnen vertelt hij in zijn autobiografie, dat hij op de avond van zijn terugkeer in Batavia een gesprek had met Hatta en Sjahrir. Men kwam overeen, dat Soekarno en Hatta "an appearance of collaboration" ⁶⁴ zouden wekken, terwijl Sjahrir zich met de organisatie van ondergronds werk zou bezighouden.

Verder zat Soekarno tussen de "Shimizu"-stroming en die van het Gaimusho op het vinkentouw. Hij trad in september 1942 in dienst van de "Barisan Pemuda Asia Raya". Met andere woorden, in de leiding van de "Gerakan 3 A" werd hij niet opgenomen, maar wel kreeg hij de gelegenheid om de meest radicale elementen van deze beweging te beïnvloeden.⁶⁵ Er dringt zich een vergelijking op met de rol, die de PKI-leider Semaun omstreeks het eind van de Eerste Wereldoorlog in de Sarekat Islam speelde.

Soekarno meende, dat de omstandigheden — met het Nederlandse bestuurscorps achter prikkeldraad en de Japanners zonder voldoende administratief personeel — een gunstige gelegenheid boden om bestuursfuncties in handen van Indonesiërs te spelen. De Japanners voelden hiervoor niet al te veel. De departementen van algemeen bestuur en de residenties (siu) werden allen door Japanners geleid en zelfs de Indonesische burgemeester van Batavia moest in augustus 1942 voor een Japanner plaats maken.

⁶² RVO IC 002460 dl. 3 blz. 124.

⁶³ RVO IC 002460 dl. 3 blz. 125.

⁶⁴ Cindy Adams blz. 173.

⁶⁵ De Bruin "Zin en Onzin der 3 A-beweging".

We moeten ons nu bezig houden met een ander, wellicht fundamenteel aspect van de Japanse bezettingsperiode met name haar uitwerking op het platteland. Wanneer we hier een aan Clifford Geertz herinnerende term zouden willen bezigen, geloven wij, dat we het beste zouden kunnen spreken van een "agrarian devolution". In wezen kwam het erop neer, dat hetgeen zich gedurende de Eerste Wereldoorlog had afgespeeld in de periode van de opkomst der Sarekat Islam zich nu in verscherpte mate herhaalde. Opnieuw was Java van zijn belangrijkste exportgebieden afgesneden en konden de grootlandbouwproducten niet worden afgevoerd. De grootlandbouw-ondernemingen werden onder toezicht van een "Cultivation Enterprise Control Corporation" gesteld. En dit lichaam kon weinig anders doen dan de productie aan banden te leggen.⁶⁶ Dit had weer tot gevolg, dat vele ondernemingskoelies moesten afvloeien. Dit werkte fermenterend op de maatschappelijke stratificatie, omdat de Japanners er niet aan dachten om de ondernemingsgronden ter beschikking van deze verdwijnende koelies te stellen.

De situatie werd nog verscherpt door de oprichting van een Bureau voor de Contrôle op Voedingsgewassen. Dit was aan het Departement van Nijverheid ondergeschikt. Het begon zijn werkzaamheden met de "enforced purchase"⁶⁷ van 50.000 ton rijst. Dat was het begin van de onzalige politiek van gedwongen rijstleveranties die in de jaren 1944-1945 een ontwrichtende uitwerking op het platteland zou hebben. Ook al vanwege de bemiddelende rol der priaji roept een en ander herinneringen op aan de verplichte leveranties uit de tijd der V.O.C.

Voor al in de Priangan, een gebied met veel grootlandbouwbedrijven, werd de toestand al gauw precair. De regent van Bandung en Muhamadijah-voorman Wiranatakusuma riep al midden 1942 een fonds in het leven onder de naam Bait al-Mal, dat tot taak kreeg om op basis van zakat-bijdragen de "agrarian distress" te verzachten.⁶⁸

Men kan uit dit feit de conclusie trekken, dat islamitische kopstukken zich over de toestand op het platteland zorgen maakten. Zolang conservatieve figuren als de Bandungse regent probeerden om de nood op het platteland te lenigen, koesterden de Japanners weinig bezwaar. Tegenover andere islamitische elementen waren zij echter minder welwillend. Met de M.I.A.I., waarvan de leiding in handen van de radicale P.S.I.I. was geraakt, zaten zij in hun maag. Immers, het laatste wat de Japanners wilden was, dat een radicale stedelijke politieke groep

⁶⁶ Nishijima blz. 267-270.

⁶⁷ Nishijima blz. 275.

⁶⁸ Benda "Crescent" blz. 145.

onder gebruikmaking van islamitische leuzen het platteland in beroering zou brengen. Dit was dan ook de reden, waarom de Japanners probeerden de M.I.A.I. te doen opgaan in de "Persiapan Persatuan Ummat Islam". Deze groepering was zoals bekend onder curatele van Shimizu's "Gerakan 3 A" gesteld en hierin voerden aan Indonesische kant conservatieve nationalistten de boventoon.

De Japanners wilden van de "Persiapan", de "Voorbereiding", een unie van islamieten op Java maken. Van 4 tot 7 september vergaderden de islamitische kopstukken op Java om tot het ietwat verrassende resultaat te komen, dat het M.I.A.I.-hoofdkwartier van Surabaya naar Batavia moest worden overgebracht. Er kwam een nieuw M.I.A.I.-bestuur, waarvan de voorzitter, Wondoamiseno, en de secretaris tot de P.S.I.I. behoorden.

De Japanners moesten het nu wel over een andere boeg gooien. Om te beletten, dat de ulama's van het Javaanse platteland geheel en al naar de pijpen van de M.I.A.I., d.w.z. van de P.S.I.I., zouden gaan dansen legden zij zelf via de Shumubu contacten met de ulama's, veelal behorende tot de vroeger wat passieve Nahdatul Ulama.

Wij herhalen, de Japanners zagen alles liever dan een zich mogelijk ook tegen henzelf kerende radicaal-islamitische invloed op het Javaanse platteland. Mogelijk was dit één van de redenen, dat Soekarno naar Java werd gehaald. Het militaire bestuur zal vermoedelijk liever met hem hebben willen werken dan met de radicale islamieten.

In het voorgaande mochten wij een paar maal een nuance-verschil aanduiden in de opvattingen van diverse Japanse autoriteiten ten aanzien van de in de Nanyo te voeren politiek. Wanneer wij hier van "diverse" spreken hebben wij het oog op een tweetal niveaus van machtsvorming. In Tokio kwam het sluimerende conflict tussen het Gaimusho en de militairen op 1 september 1942 tot een uitbarsting.⁶⁹ Tojo, de premier, wilde de bevoegdheden van het Gaimusho in de Nanyo besnoeien tot de regeling van protocollaire zaken. Togo Shigenori, de minister van buitenlandse zaken, nam dit niet. Hij schijnt het plan te hebben gekoesterd om het kabinet ten val te brengen, ook al omdat hij begreep, dat de oorlog voor Japan niet gunstig meer verliep. Hij kreeg echter in de regering geen meerderheid mee en diende toen zijn ontslag in. Zijn opvolger, Tani Masayuki, kon wat beter met de militairen overweg. Vervolgens werd een Ministerie voor Groot Oost-

⁶⁹ Jones blz. 334 sqq.

Azië onder Aoki Kazuo gecreëerd, dat op 1 november met zijn werkzaamheden begon. Hierin werd de Nanyo-afdeling van het Gaimusho geïncorporeerd.⁷⁰

Het was duidelijk, dat die elementen in Tokio, die met de gedachte van een directe annexatie der Nanyo speelden, de overhand hadden gekregen. Dit had natuurlijk ook zijn uitwerking op de gang van zaken op Java. Daar was de opperbevelhebber Imamura zoals gezegd een Toseiha-man. Voor figuren als de "Non-Co's" voelde hij aanvankelijk niets. Maar met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid had hij zich door Kodama en het Gaimusho laten bepraten. Een andere sleutelfiguur, Miyoshi, de belangrijkste man op de Somubu, zat vermoedelijk uit hoofde van zijn verleden en zijn functie tussen Gaimusho en Toseiha op het vinkentouw.

We moeten ons wel bijzonder sterk vergissen, wanneer het niet Miyoshi is geweest, die het initiatief heeft genomen tot de vorming van de "Empat Serangkai", het "Klaverblad van Vier". Dit college bestond uit Soekarno, Hatta — met wie Miyoshi enge contacten had —, de Muhamadjah-man Kiaji Mohamad Mas Mansur en de Taman Siswa-leider Ki Hadjar Dewantoro.

Op 20 november 1942 kreeg de "Empat Serangkai" een "opdracht" ⁷¹ om de organisatie van een volksbeweging ter hand te nemen. Wat hierbij opvalt is dat Mansur en niet Abikusno binnen de "Empat Serangkai" als exponent van de Islam optrad. Dit zou een nieuwe aanwijzing kunnen zijn voor onze opvatting, dat de Japanners van zins waren andere groepen dan de P.S.I.I. binnen de islamitische wereld met een groter gezag te bekleden.

Wat was nu de positie van Soekarno en zijn "Empat Serangkai" binnen het politieke bestel op Java? Men kan aannemen, dat er tussen hem en de "Asia Raya"-creatures van Shimizu een zekere mate van verwijdering ontstond. In de "Asia Raya" werd het latere staatshoofd te pas en te onpas op min of meer subtiële wijze op de hak genomen. Wanneer we verder aannemen, dat de P.S.I.I. zich in verband met Mansur's rol van Soekarno begon te distantiëren, dan komen we tot de conclusie, dat de "Empat Serangkai" een tussenpositie innam tussen de vroegere "Co's" en "Non-Co's".

Voorts staat vast — we komen daar direct nog op terug —, dat Shimizu en zijn achterban overhoop lagen met de Somubu en Miyoshi.

⁷⁰ Jones blz. 336.

⁷¹ In G. Pakpahan "1261 Hari dibawah Sinar Matahari Terbit" (1947) blz. 14 wordt de term "diperintahkan" gebezigd.

Dit conflict zou men kunnen herleiden tot de oude Kodoha-Toseiha vete. Hierbij voorzag op Java elk van deze beide Japanse facties zich van zijn eigen Indonesische "anak buah", m.a.w. Soekarno liep achter Miyoshi en de Somubu aan, de Parindra steunde op Shimizu.

Op 8 december 1942 maakte Soekarno bekend, dat de volksbeweging met welker vorming de "Empat Serangkai" was belast, op 1 januari 2603 zou beginnen te functioneren. Hiervan kwam echter niets. De vraag is waarom. Uit de aanwezige bronnen kunen we tot geen andere gevolgtrekking komen dan de hierboven aangeduide vete tussen Shimizu en Miyoshi.

Op 8 december meldde de "Asia Raya", dat er aan de "Empat Serangkai", die zoals bekend was belast met de vorming van een volksbeweging een "voorbereidingscomité" was toegevoegd. Van dit comité maakten 7 personen deel uit, met name de heren Samsudin, Sartono, Sumanang, Sjarifudin, Soekardjo Wirjopranoto, Sutardjo en Oto Iskandar Dinata.

In een ander document bericht een Indonesische informant van één der Japanse inlichtingendiensten — vermoedelijk de Beppan, het onderdeel der militaire inlichtingendienst dat zich met het peilen der publieke opinie bezighield —, dat zijn zegsman "omongan tuan kapitein Abiko" ("gepraat van mijnheer de kapitein Abiko") had opgevangen. Volgens deze officier zou er een "Golongan 7 S" ("Genootschap van de 7 S") zijn gevormd, waarin de heren Shimizu, Samsudin, Sartono, Sumanang, Sjarifudin, Soekardjo Wirjopranoto en Sutardjo zitting hadden genomen. Doel van deze "Golongan" zou zijn om de "Empat Serangkai" dwars te zitten. De "Golongan" zou op 19 december 1942 een geheime vergadering willen beleggen.⁷²

Nishijima schrijft over deze episode in zijn boek, dat er op de 28ste december in hotel Selabintanah te Sukabumi een Japans-Indonesische bijeenkomst plaats had. Aanwezig waren Soekarno en Hatta benevens de somubutyo, kolonel Nakayama Yoshito, Miyoshi en Saito Shizuo, de verbindingen tussen de Somubu en de andere departementen.⁷³ Mogelijk wordt deze mededeling van Nishijima niet gedekt door de feiten. Maar zelfs dan lijkt Nishijima ons nog een te goed kenner van de verhoudingen om zonder grond te suggereren, dat de "Empat Serangkai" uiteindelijk van de Somubu afhankelijk was.

Uit het voorgaande blijkt ondertussen wel, dat de diverse Japanse

⁷² RVO IC 031815.

⁷³ Nishijima blz. 350.

inlichtingendiensten het met elkaar niet altijd eens waren. Het feit, dat een Indonesische informant zonder meer in de gelegenheid wordt gesteld aan te duiden, wat een Japanse "tuan kapitein" er maar uitflapt, doet ons ten minste wat vreemd aan.

Een vergelijking van de namen van de leden van het "voorbereidingscomité" en die van de aanhangers van de "Golongan 7 S" toont aan, dat beide colleges nagenoeg identiek waren. Shimizu had geen zitting in het "voorbereidingscomité". Voor hem in de plaats kwam Oto Iskandar Dinata. Met uitzondering van Sjarifudin, die kort hierop onder beschuldiging van illegale activiteiten werd gearresteerd, gaat het bij de desbetreffende Indonesiërs om figuren, die men als conservatief zou kunnen aanduiden. Een en ander lijkt ons een vrij sterke aanwijzing voor onze opvatting, dat de tegenstelling tussen Shimizu en de Somubu overeenkwam met die tussen de Indonesische "Co's" en "Non-Co's".

Op 31 december 1942 maakte Soekarno bekend, dat de inauguratie van de nieuwe volksbeweging was uitgesteld. Deze trage gang van zaken veroorzaakte wantrouwen bij een aantal Indonesische intellectuelen. Uit een nota van 3 februari 1943⁷⁴ zou zijn op te maken, dat het artikel in de "Asia Raya" van 8 december over het "voorbereidingscomité" zou zijn terug te voeren op een indiscretie van Soekardjo Wirjopranoto. Deze werd ervan beticht een "Streber" te zijn.

Dezelfde bron vermeldt, dat de Japans-Indonesische conferentie te Selabintanah in het geheel niet was gehouden. Steller der nota trok hieruit de conclusie dat hetzij de Japanners hun beloften nog niet wensten na te komen, hetzij Soekarno te optimistisch was. De laatste werd aangeraden omzichtig te werk te gaan bij het kiezen zijner medewerkers en hierbij vooral te letten op de rol, die zij in de Nederlandse tijd hadden gespeeld. Dit was natuurlijk een steek aan het adres van "Golongan 7 S". Voorts vond steller der nota het programma der geprojecteerde massa-beweging vaag.

Een aanvulling op de nota van de hand van P. F. Dahler, door de Japanners aangewezen als leider der Indo-Europeanen, onderschreef deze conclusies, maar zwakte de beschuldigingen aan het adres der Japanners af door niet van wantrouwen, maar van teleurstelling te spreken. Uit deze bron blijkt wel duidelijk, dat er in bepaalde kringen wrevel jegens Soekarno heerste. Hij werd van een te grote meegaandheid beticht. Toch schijnt hij de stemming goed te hebben aanvoeld, want op 15 februari 1943, één jaar na de val van Singapore, schreef

⁷⁴ RVO IC 029680.

hij in de "Asia Raya", dat hij iedere vorm van kolonialisme afwees.

Eindelijk, op 8 maart 1943, liep de geprojecteerde volksbeweging van stapel. Zij kreeg de naam van "Pusat Tenaga Rakjat" (Concentratie van de Krachten des Volks), afgekort "Putera" (het Indonesische woord voor zoon). Aan het hoofd ervan stond de "Empat Serangkai". Zij werd bijgestaan door een raad van advies, waarin de onvermijdelijke Miyoshi de belangrijkste figuur was.

Dat de "Empat Serangkai" en vooral Soekarno een draai in de richting der vroegere "Co's" had genomen, bleek overduidelijk uit een rede van Soekarno, opgenomen in de "Asia Raya" van 9 maart. Soekarno verklaarde hierin, dat een van de meest verderfelijke gevolgen van het Nederlandse bewind was, dat de "Pangrèh Pradja" (het inheemse bestuurscorps) tegen de andere Indonesiërs werd uitgespeeld. Nu, aldus Soekarno, was voor de Kaum Gerakan (de Mensen der Beweging) de tijd gekomen om de Kaum Pangrèh Pradja de hand te reiken.

Het programma van de "Putera" was vaag. Voorop stond, dat het volk moest worden opgevoed tot plichtsgevoel en verantwoordelijkheid binnen het kader der nieuwe gemeenschap. De invloed van Amerika, Engeland en Nederland diende te verdwijnen en een actieve deelname aan de verdediging van Groter Oost-Azië was noodzakelijk. Het volk moest de ontberingen die de oorlog met zich zou meebrengen verdragen. Het wederzijds begrip tussen het Japanse en Indonesische volk moest worden verdiept en het leren der Japanse taal en van de Bahasa Indonesia worden aangemoedigd. Het volk diende een nieuw zelfvertrouwen aan te kweken en aandacht te besteden aan de verbetering van zijn gezondheid.⁷⁵

Dit programma was de weerspiegeling van wat aan de vorming der "Putera" was voorafgegaan. De beweging was geconcipieerd in een periode van een quasi-liberale houding van het Japanse militaire gezag, in het bijzonder de Somubu en vooral van Miyoshi. Maar in Tokio zelf was er sinds september 1942 na het ontslag van Togo een koelere wind gaan waaien. De Somubu moest nu wel een zwaai nemen.

Desondanks verdwenen de voornaamste figuren van het Japanse bewind op Java. De eerste die ging was graaf Kodama, die Imamura in april 1942 aan zijn verstand had gebracht, dat een wijziging van het met Undang² No. 3 geïnaugureerde beleid noodzakelijk was. In

⁷⁵ Dahm blz. 184.

november repatrieerde hij naar Japan, naar het heet om gezondheidsredenen.⁷⁶ Zijn opvolger was Hayashi Kiujiro.

Somubutyō Nakayama kwam in april aan de beurt. In zijn plaats kwam kolonel Yamamoto Moichiro. Imamura zelf werd in april 1943 benoemd tot commandant van de 8ste legergroep in de Rabaul en opgevolgd door Harada Kumakichi. De laatste die verdween was Gunseikan Okazaki die in juni 1943 werd vervangen door generaal-majoor Kokubu.

Tegen de hier geschetste achtergrond hoeft het niemand te verwonderen, dat in de rede van premier Tojo van eind januari 1943 in de Japanse Diet wel aan de Filipijnen en Burma, maar niet aan Indonesië onafhankelijkheid werd beloofd.

De eerste maatregel der Japanners tegen de "Putera" was een verbod afdelingen op het platteland te stichten. Dit was dus een herhaling van het gebeurde met de "Gerakan 3 A" met dit verschil, dat nu ook "Non-Co's" als Soekarno in het spel waren betrokken. Yamamoto, de nieuwe Somubutyō sprak precies dezelfde taal als Shimizu toen hij de "Putera"-top beval "to lead this movement more spiritually".⁷⁷ Schout bij nacht Maeda formuleerde dit iets anders. Volgens hem was het de bedoeling van de "Putera" "to absorb agitation among the Indonesians".⁷⁸ Volgens Maeda werd ook minister Aoki tijdens zijn bezoek aan Java "pestered by requests for immediate independence by Soekarno and Hatta".⁷⁹ Dat de Japanners aan hun standpunt vasthielden en van geen onafhankelijkheid wilden weten, bleek tijdens het bezoek van premier Tojo aan Java in juli 1943.

We hebben de indruk, dat een figuur als Maeda in de "Putera" een afleidingsmanoeuvre heeft gezien. Men wilde de Indonesische elites van een te radicale koers afhouden door hen op te bergen in een

⁷⁶ RVO IC 006579.

⁷⁷ Dahm op. cit. blz. 186 noemt hier als bron RVO IC 004344. Dit moet zijn RVO IC 030697.

Dahms vertaling van deze bron luidt: "Diesen Charakter der Bewegung (de "Putera" LS) habe er (Yamamoto LS) darauf "umgebogen". In het Engels luidt het relevante zinsdeel "to lead this movement more spiritually". Dahms vertaling lijkt ons te vrij omdat de gelijkenis van de uitspraken van Shimizu en Yamamoto niet tot uitdrukking wordt gebracht. En voor een juiste waardering van de betekenis der "Putera" lijkt ons deze gelijkenis der uitspraken van Yamamoto en Shimizu en daarmee de mate van overeenkomst tussen "Putera" en "Gerakan 3 A" van bijzonder gewicht.

⁷⁸ RVO IC 006931.

⁷⁹ Ibidem. Overigens verscheen Aoki eerst in mei 1943 op Java en niet in juni 1942 zoals Maeda beweert.

instituut dat makkelijk was te controleren. Is dit juist, dan zou men in de creatie van de Tyuuoo Sangi In in augustus 1943 een verdere stap in deze richting kunnen zien. Deze "Centrale Commissie van Advies" was een substituut voor de vroegere Volksraad. Soekarno werd tot voorzitter (Gityo) benoemd. Verder stelden de Japanners tezelfdertijd ook het instituut van de Sanyo (adviseurs) in. Bekwame Indonesiërs zouden tot deze functie benoembaar zijn.

Zo gezien betekende de schepping van "Putera", Tyuuoo Sangi In en Sanyo een fase in de vorming van een Indonesisch "salariaat"⁸⁰ in de steden. Tegelijkertijd werd echter dit "salariaat" uitgespeeld tegen de radicale elementen in de Islam of — om een term te bezigen, die wij aan het begin van dit hoofdstuk hebben gebruikt — tegen de "Non-Co"-vleugel der islamitische beweging. Dit was de vroegere P.S.I.I.-groep, die zich van het apparaat der M.I.A.I. had meester gemaakt. Men zou dus in het optreden van Mansur binnen de "Putera" een Japanse poging kunnen zien om "Putera" tegen "M.I.A.I." en islamitische "Co's" tegen islamitische "Non-Co's" uit te spelen. In dit verband is typerend, dat Mansur op 10 maart 1943, dus twee dagen na de inauguratie van de "Putera" als vice-voorzitter van de M.I.A.I. aftrad wegens een meningsverschil met Wondoamiseno.

Nu lag èn voor de Japanners èn voor de islamitische élites, "Co" zowel als "Non-Co", de sleutel van de situatie uiteindelijk bij de ulama's ten plattelande. In de situatie van een beginnende "agrarian devolution" zouden deze makkelijk als de kern van een landelijk verzet tegen de bezettingsmacht kunnen fungeren. Iets soortgelijks was omstreeks de aanvang van de Eerste Wereldoorlog met de S.I. gebeurd.

Deze overweging zal wel een rol hebben gespeeld bij de nieuwe tactiek der Shumubu. Deze begon onder de duiven van de M.I.A.I. te schieten en nam zelf contacten met de ulama's op. Midden 1943 ging de Shumubu nog verder. Een aantal ulama's werd naar Djakarta ontboden voor het ondergaan van wat thans wel als een "indoctrinatie-cursus" zou worden aangeduid. Op deze cursus van één maand, de z.g. "latihan kiai", zetten de Japanners de ulama's uiteen, dat de doeleinden van de Islam strookten met die, welke Japan bij het voeren van de Dai Toa Senso, de Oorlog voor een Groter Oost-Azië, nastreefde.

Natuurlijk was de "latihan kiai" een nieuwe variant op het oude thema. De Japanners wilden beletten, dat een stedelijke élite — en in de Javaanse verhoudingen kon dit slechts een islamitische élite zijn

⁸⁰ Anderson "Japan" blz. 17.

daar de "seculaire nationalist" op het platteland niet sterk waren — zich van een agrarisch verzet zouden meester maken naar het voorbeeld van o.m. de Hukbalahaps op de Philippijnen. En in deze constellatie lag het voor de hand, dat de Japanners liever met de uiteindelijk niet-politieke Muhamadijah en de passieve Nahdatul Ulama in zee gingen dan met figuren als Abikusno en de Tjokroaminoto's.

De door de laatsten beheerde M.I.A.I.-leiding probeerde het optreden der Shumubu tegen te gaan door zich meester te maken van de Bait al-Mal actie, waarmee Wiranatakusuma in 1942 was begonnen. Lieten de Japanners Wiranatakusuma indertijd begaan, nu begonnen zij bezwaren te koesteren. Het eind van het lied was, dat de Shumubu wel rechtspersoonlijkheid verleende aan de Muhamadijah en de Nahdatul Ulama, maar niet aan de M.I.A.I. Deze werd in oktober 1943 ontbonden.⁸¹

De ontbinding van de M.I.A.I. betekende waarschijnlijk, dat de Japanners hun doel hadden bereikt, voorzover zij erop uit waren een vanuit de steden geleid, maar in wezen agrarisch verzet in de kiem te smoren. De creatie van de "Putera" met de "Aufwertung" van de Muhamadijah-elementen, die eraan inhaerent was, benevens de scheping dan wel uitbreiding van een stedelijk "salariaat" was een fase in het Japanse spel van divide et impera. Het is de vraag, of de "Putera" meer had te betekenen dan wij zojuist hebben aangeduid.

In ieder geval was een kader geschapen voor een verdere Japanse penetratie op en uitplundering van het platteland. Deze zou in de jaren 1944-1945 onstellende afmetingen aannemen.⁸²

III. CONCLUSIES.

Wanneer we terugkomen op de vraagstelling van onze inleiding, dan willen wij in de eerste plaats nagaan, of de stelling houdbaar is, dat de Japanners "santri" en "seculaire nationalist" tegen elkaar uitspeelden. Nu hebben wij in onze inleiding al gesteld, dat wij bij een onderzoek naar deze vraag aan alle Indonesische élites een gelijkwaardige plaats zouden willen toekennen. Wij zullen ons dus kunnen beperken tot hetgeen Benda hierover opmerkt in zijn "Beginnings of the Japanese Occupation of Java". Zijn "Crescent" handelt in de eerste plaats over de "santri".

⁸¹ Benda "Crescent" blz. 148.

⁸² Vide "The Problem of Rice (Stenographic Notes on the Fourth Session of the Sanyo Kaigi, January 8, 2605, 10.00 A.M.). Translated with an Introduction, by Ben Anderson". In "Indonesia" 1966 dl. 2 pp. 77-123.

We zijn tot een slotsom gekomen, die wel niet veel afwijkt van Anderson's mening, dat men aan de Islam als onafhankelijke politieke factor minder waarde moet hechten dan bij Benda het geval is. Formuleren wij dit anders, dan zouden wij ons erop kunnen beroepen, dat de oude tegenstellingen tussen "Co's" en "Non-Co's" uit de koloniale periode vlak voor de komst der Japanners op Java weer acuut werden. In de eerste dagen der Japanse bezetting verscherpten deze tegenstellingen zich tot die tussen "Conservatief" en "Non-Conservatief".

Nu wilden de Japanners voor alles beletten, dat radicale stedelijke groepen van welk slag dan ook de leiding van een agrarisch verzet in handen kregen. Tot ca. juli 1942 waren zij er hierbij op uit de oude "Co's" zo veel mogelijk de hand boven het hoofd te houden.

Later begon zich echter in het Japanse machtsapparaat ten aanzien van de op Java te voeren politiek een meningsverschil te manifesteren, dat parallel liep aan de oude in Japan heersende vete tussen de officiers-kliken van Kodoha en Toseiha. Hield de Kodoha-man Shimizu vast aan de oorspronkelijke opzet om volkomen op de oude "Co's" te spelen, de Somubu, beheerst door Toseiha-mensen en de Gaimusho-figuur Miyoshi, poogde vooral na Soekarno's komst op Java zoveel mogelijk "Non-Co's" tot "Co's" te bekeren.

Voor deze stroming in het Japanse beleid betekende de creatie van de "Putera" een dubbel succes. Miyoshi, haar belangrijkste exponent, was erin geslaagd priaji en "seculaire nationalisten" nader tot elkaar te brengen. Nog belangrijker lijkt echter het feit, dat het hem was gelukt de Muhamadijah in te palmen. Het feit, dat Mansur deel uitmaakte van de "Empat Serangkai", betekende dat de Japanners hem prefereerden boven de P.S.I.I.-top. De tegenstellingen tussen sommige "santri" onderling waren wellicht groter dan die tussen de "santri"-groep als geheel en de "seculaire nationalisten". Een aanwijzing hiervoor is het optreden van Mansur als vice-voorzitter van de M.I.A.I.

Een tweede vraag hangt nauw met ons eerste probleem samen. Zij betreft de opvatting van Dahm, die stelt, dat Soekarno streefde naar een "echte Zusammenarbeit mit den Japanern auf Basis der Partnerschaft".⁸³

Nu is Dahm herhaaldelijk verweten, dat hij aan het ideologische aspect van het fenomeen Soekarno een te grote aandacht heeft besteed.⁸⁴

⁸³ Dahm op. cit. blz. 174.

⁸⁴ Vide o.m. de recensie van W. G. Wolters "Soekarno's Heilige Oorlog" in "De Groene Amsterdammer" d.d. 5 november 1966.

Wij hebben de indruk, dat Dahm ook hier dit verwijt kan treffen. De uitdrukkingen "echte Zusammenarbeit" en "Partnerschaft" lijken ons te ideologisch of liever te ethisch getint. Zij zijn in ieder geval wat vaag. Het gaat er maar om wat men onder "echte Zusammenarbeit" en "Partnerschaft" verstaat.

Men zal misschien tot een wat beter hanteerbare begripsvorming komen, wanneer men zich rekenschap geeft van de sociale aspecten van de Japanse bezettingspolitiek. Men komt dan tot de slotsom, dat het Japanse optreden een stedelijk "salariaat" heeft bevoordeeld ten koste van de agrarische massa. Dit salariaat werd op allerlei manieren aan het Japanse bestuursstelsel gebonden en op deze manier afgehouden van verzetsacties.⁸⁵

Wellicht heeft de Indonesische informant der Japanners gelijk, die in een rapport schreef, dat de schepping van de "Putera" van zeer grote betekenis zou blijken te zijn voor Indonesië's toekomstige sociale en politieke bestel.⁸⁶

Wanneer we dit in onze gedachtengang zouden willen uitdrukken was de "Putera" en daarmee het stedelijke "salariaat" het politieke kader oftewel een Japans instrument voor een toekomstige afroeping van het platteland. Deze zou in 1944-1945 in de periode van de opvolgster van de "Putera", de "Djawa Hokoo Kai" (Centrum van Dienstbaarheid van het Volk) haar beslag krijgen.

L. SLUIMERS

⁸⁵ In dit verband is het wellicht merkwaardig, dat Soekarno aan Cindy Adams heeft verklaard, dat hij voor de figuur van Emilio Aguinaldo een grote bewondering koesterde. Men zou zich kunnen afvragen, in hoeverre Aguinaldo's rol gedurende de eerste dagen van de Japanse bezetting der Philippijnen met die van Soekarno in de periode juli 1942-maart 1943 was te vergelijken.

⁸⁶ RVO IC 029860.

BIJLAGE

De kabinetten uit de maartdagen van 1942.

A

"A List of Ministerial Candidates of the Indonesian Government
and Their Assistants (During the Transition Period).

I. <i>Foreign Affairs</i>	VIII. <i>Justice</i>
1. Mr. (Master of Laws) Soedjono,
Japanese Army Headquarters	1. Mr. Maramis, Djakarta
2. Mr. A. Soebardjo, Djakarta	2. Mr. Singgih, Bandung
3. Mr. Tadjoeeddin Noor, Patjet, Bogor	3. Mr. Sartono, Bogor
II. <i>Domestic Affairs</i>	IX. <i>Islamic Affairs</i>
1. Mr. Moh. Jamin, Djakarta	1. Hadji Mas Mansoer, Jogjakarta
2. Soetardjo, Djakarta	2. W. Wondoamiseno, Lumadjang
3. Oto Iskandar Dinata, Bandung	3. Mr. Kasmat, Jogjakarta
III. <i>Economic Affairs</i>	X. <i>Social Affairs</i>
1. Moh. Hatta, Sukabumi	1. Dr. Soekiman, Jogjakarta
2. Ir. (Engineer) Soerachman,
Djakarta	2. Soekardjo, Djakarta
3. Roedjito, Djakarta	3. Soeroso, Modjokerto
IV. <i>Commercial and Maritime
Affairs</i>	XI. <i>Health</i>
1. Dr. Aboetari, Surabaya	1. Dr. Boentaran, Semarang
2. Nadjamoedin Daeng Malewa,
Makassar	2. Dr. Moerdjani, Bandung
3. F. Laoh, Djakarta	3. Dr. A. Mochtar, Djakarta
V. <i>National Defence</i>	XII. <i>Transportation</i>
1. Major Santoso, Djakarta	1. Abikoesno, Djakarta
2. Major J. A. A. Kawilarang, Bandung	2. Ir. Djoeanda, Djakarta
3. Mochtar Loethfi, Digul	3. Ir. Goesti Moehd. Noor, Surabaya
VI. <i>Training and Education</i>	XIII. <i>Press and Propaganda</i>
1. Ki Hadjar Dewantara, Jogjakarta	1. Ir. Soekarno, Padang
2. Moehamad Sjaffi, Kajutanam	2. Sjahboedin Latief, Djakarta
3. Atik Soeardi, Djakarta	3. Mahfoed Siddiq, Surabaya
VII. <i>Finance</i>	XIV. <i>Arts and Sciences</i>
1. Dr. Ratu Langie, Djakarta	1. Mr. Djoko Soetono, Djakarta
2. Drs. Abdoel Gafar Pringgodikdo,
Djakarta	2. Mr. Ali Sastroamidjojo, Surabaya
3. Dr. Hidajat, Djakarta	3. Adi Negoro, Medan

The above list was drawn up on 9 March 1942 in the city of Djakarta at a meeting of delegates from the Central Executive Councils of:

1. Partai Sarekat Islam Indonesia (Indonesian Islamic Union Party)
2. Gerakan Rakjat Indonesia (Indonesian People's Movement)
3. Parpindo
4. Pasoendan (probably a Sundanese political organization)
5. Minahassa Association
6. Partai Arab Indonesia (Arab Party of Indonesia)
7. PPPI
8. Representatives of the Madjelis Islaam a la Indonesia (Islamic Council a la Indonesia)

Chairman of the Meeting Abikoeso."

Bron: Nishijima blz. 342-343. Spelling in Nishijima's versie.

Kabinet van 12 maart 1942

Buitenlandse Zaken:	Dr. Ratulangie
Binnenlandse Zaken:	Wirjopranoto of Soetardjo
Justitie:	Mr. Moh. Yamin of Prof. Mr. R. Soepomo
Economische Zaken:	Ir. Soerachman
Financiën:	Drs. Moh. Hatta
Landbouw:	Ir. Teko
Verkeer en Waterstaat:	Ir. Notoningrat
Onderwijs:	Soewandi
Arbeid:	Pandji Soeroso of Hindromartono
Zonder Portefeuille:	Ir. Soekarno, Mr. Soemardi en anderen

Bron: "Berita Oemoem" van 12 maart 1942.

Kabinet van 13 maart 1942

Premier:	Abikoeso
Vice-Premier:	Ir. Soekarno
Financiën:	Dr. Ratulangie
Sociale Zaken:	Hadji Agus Salim
Buitenlandse Zaken:	Sudjono
Economische Zaken:	Drs. Moh. Hatta
Islamitische Zaken:	K. H. Mansur
Verkeer en Waterstaat:	Goesti Moh. Noor
Justitie:	Mr. Muh. Yamin
Kunsten en Wetenschappen:	Prof. Mr. R. Supomo
Defensie:	Majoor Santoso
Pers en Propaganda:	Parada Harahap

Bron: RVO IC No. 029422.